

Rond het heilig avondmaal (III)

Wij zijn in de bespreking van het grote avondmaalsformulier blijven steken. Aan het gedeelte dat handelt over de zelfbeproeving gaven wij reeds aandacht. Thans moet het tweede deel van het onderwijzend gedeelte aan de orde komen: het deel dat spreekt over de gedachtenis van Christus. Ik wees er reeds op dat de Heiland, wanneer Hij zegt: "Doet dit tot mijn gedachtenis", het oog heeft op een aantal *handelingen*, die wij tot zijn gedachtenis moeten voltrekken. Het gaat om o.a. het nemen, het uitspreken van de dankzegging, het breken en het verkondigen. Het formulier onderwijst ons nu, op welke manier wij bij deze handelingen Christus zullen gedenken.

De gedachtenis van Christus

Het gedeelte over de gedachtenis van Christus stamt uit de liturgie van Calvijn en behoort tot het schoonste deel van het formulier. Opvallend is dat daarin uitdrukkelijk de *heilsgeschiedenis* ter sprake komt. Wat in het avondmaal gedachtenis ontvangt, heeft een lange historie. Het begint al met de beloften, die onder het Oude Testament aan de vaders gegeven zijn. Nauwe aansluiting is hier aan wat aan het eind van zondag 6 beleden wordt. Van het begin af heeft de Here het evangelie geopenbaard en gesproken over de Verlosser, die zou komen.

Sterk accent ligt daarbij op het doen van de Vader. Hij zond zijn Zoon. Hij nam een heerlijk initiatief. Wij vinden hier de weerklank van wat Paulus schrijft in 2 Korintiërs 5:19: God was de wereld met Zichzelf verzoenende. De apostel gebruikt een opvallende werkwoordsvorm, die ervan getuigt hoezeer God in dit verzoeningswerk opging. Hij was er met heel zijn liefdevolle hart bij betrokken. De komst van de Middelaar heeft zijn wortels in het hart van onze God, in de 'innerlijke barmhartigheid van onze God', zoals Zacharias het uitdrukt in zijn lofzang (vgl. Luc. 1:78).

De Zoon van God werd mens, nam ons vlees en bloed aan, om voor ons de straf te kunnen dragen. Zijn komst in Bethlehem stond helemaal in het teken van Golgotha. Hij kwam in onze wereld om de last van Gods toorn te dragen. Hij kwam om in onze

plaats te gaan staan. Schitterend beschrijft het formulier deze plaatsbekleding in een aantal scherpe contrasten. Hij liet Zich boeien, om ons in vrijheid te stellen, Hij is met smaad overladen, zodat wij nooit meer te schande zouden worden.

Zo heeft Hij met zijn dood en bloedstorting het nieuwe testament voor eeuwig rechtskracht verleend, toen Hij uitriep: "Het is volbracht!" Toen alles volbracht was, kreeg het *nieuwe verbond* voor altijd geldingskracht. Aan Gods recht is voldaan en daarom kunnen nu ook de gaven van dit nieuwe verbond rechtens naar ons toe-komen.

In de profetie werd gesproken over dit nieuwe verbond (vgl. Jer. 31:33 e.v.). Het is niet een totaal nieuw verbond, maar het oude verbond, dat God met Abraham oprichtte, in een nieuwe bedéling. Gods verbond bereikt door Christus' bloedstorting een nieuwe *fase*. En als dé grote gaven van dit nieuwe verbond komen naar ons toe de vergeving van de zonden en de vernieuwing door de Heilige Geest (vgl. Jer. 31:33 e.v.; Ezech. 36:26-29).

Zeker, ook Israëel ontving vergeving en vernieuwing. Maar dat was 'op krediet'. Deze gaven moesten nog verworven worden. Het avondmaal verkondigt ons dat het nieuwe verbond een feit is en dat deze gaven nu werkelijk voor ons verworven zijn.

Op deze manier geeft het formulier leiding aan ons gedenken van Christus aan zijn

tafel. Wij doen dit niet ieder op zijn eigen manier. Maar wij doen dit samen op de wijze die de kerk onder woorden heeft gebracht.

De gemeenschap met elkaar

Het onderwijzend gedeelte van het formulier sluit af met een passage over de gemeenschap met elkaar. Juist wanneer wij gemeenschap hebben met Christus, worden wij ook aan elkaar verbonden. Dit gedeelte is afkomstig uit een Lutherse kerkorde. Het brengt heel fijn onder woorden wat Paulus ons leert in 1 Korintiërs 10. Augustinus noemde het avondmaal ook een 'band van de liefde'. En zo is het. Aan de tafel van Christus' liefde ontspringt de onderlinge liefde. Juist zijn liefde opent de mogelijkheid om nu ook elkaar daadwerkelijk lief te hebben. In Johannes 15:12 wijst de Heiland dit ook aan, wanneer Hij zegt: "Dit is mijn gebod, dat gij elkander liefhebt, *gelijk* Ik u heb liefgehad." Het woordje 'gelijk' heeft de betekenis van 'daarom' of 'omdat'. Christus wijst zijn liefde aan als de bron van de onderlinge liefde van zijn leerlingen.

De verwachting van zijn komst

Bij de behandeling van de nieuwtestamentische gegevens zagen wij reeds, hoe wezenlijk aan het avondmaal ook is het uitzien naar Christus' wederkomst. Wij eten en drinken 'totdat Hij komt'. Helaas krijgt in ons grote formulier deze verwachting weinig aandacht. Slechts in het eerste gebed vinden wij de woorden: "Leer ons in alle droefheid met opgeheven hoofd onze Here Jezus Christus uit de hemel verwachten..." Het is te betreuren dat het eschatologisch aspect zo summier aan de orde komt. Wat dit betreft, is het Kort Formulier een duidelijke verbetering. Daar vinden wij vlak vóór het eerste gebed een prachtige passage over de verwachting van Christus' wederkomst. In het betreffende gedeelte blijkt dat de grote toekomst aan het avondmaal ook reeds present is: wij genieten aan Christus' tafel een voorsmaak van de overvloed van vreugde die Hij heeft toegezegd. Tegelijkertijd zien wij met groot verlangen uit naar zijn verschijning in heerlijkheid. Iedere viering van het avondmaal verdiept – als het goed is – het gebed: "Kom, Here

Jezus, ja, kom spoedig!"

Het rituele gedeelte

Dit gedeelte begint met het gebed vóór de viering. In dit gebed vinden wij gedeelten uit de liturgie van Straatsburg (Martin Bucer), die Calvijn in zijn avondmaalsliturgie overnam. In dit gebed ligt accent op de activiteit van de *Heilige Geest*. Opmerkelijk is het verschil met de Oosters-orthodoxe kerken. In de ritus van die kerken heeft de zgn. *epiklese* (aanroeping van de Heilige Geest) betrekking op de elementen. Over brood en wijn wordt de Geest aangeroepen, opdat zij worden het lichaam en bloed van de Here.

De Reformatie wilde niet weten van zo'n epiklese. In dit gebed wordt gevraagd om het werk van de Geest aan de *gelovigen*. Het avondmaal moet een recht geestelijke maaltijd worden. Onze verslagen zielen moeten gevoed en gelaafd worden. Daartoe wordt om de Heilige Geest gebeden.

Het gebed loopt uit in het Onze Vader. Dit is van oude tijden af altijd vlak voor de viering van het avondmaal gebeden. De bede "Geef ons heden ons dagelijks brood" krijgt een wel heel diepe duiding, wanneer wij denken aan Christus, die het Brood des levens is. Juist aan het avondmaal komt Hij naar ons toe als het ware Brood uit de hemel.

In de oorspronkelijke versie van het formulier stond de Apostolische Geloofsbelijdenis in het gebed. Het formulier van de Paltz liet de Geloofsbelijdenis volgen op het gebed. Waarom Datheen, de vertaler van ons formulier, deze Geloofsbelijdenis in het gebed opnam, heb ik niet kunnen achterhalen. Het blijft een merkwaardige wijziging.

Beter is de Geloofsbelijdenis apart te zeggen of te zingen. In elk geval is het zeer ter zake dat de gemeente vlak vóór de viering haar geloof belijdt. Want wat is de dood van Christus verkondigen anders dan een hernieuwd belijden van wat ons in Hem geschonken is? Avondmaal vieren is geloofsdaad bij uitstek.

Een laatste vermaning aan de avondmaalgangers bevat de oproep om niet alleen op de tekenen van brood en wijn te blijven zien, maar – de harten omhoog! – op Jezus

Christus te zien. Het is een reformatorische bewerking van de aloude opwekking *Sursum corda*, de harten omhoog! Deze opwekking vinden wij ook in de mis van Rome aan het begin van het eucharistisch gebed. In het formulier van Calvijn klinkt het krasser: men wordt gewaarschuwd om Christus toch niet te zoeken in aardse en vergankelijke dingen "alsof Hij in het brood en de wijn ingesloten zou zijn". Heel duidelijk is hier het verzet tegen de roomse opvatting van de verandering van de elementen en de aanbidding van brood en wijn. Het formulier van de Paltz laat de polemische toespitsing van Calvijn weg. Mogelijk is dit gebeurd, omdat de Paltz een ontmoetingsplaats was tussen Lutherse en Gereformeerden. Men wilde dan niet onnodig kwetsen.

De uitdelingsformules zijn ontleend aan 1 Korintiërs 10:16; Datheen heeft ze uit het formulier van de Paltz overgenomen. Ongetwijfeld heeft men in die tijd moeite gehad om bij de uitdeling de woorden te zeggen, die de evangeliën vermelden (b.v. "Neemt, eet, dit is mijn lichaam", Matt. 26:26). In de Paltz waren deze woorden te zeer gebruikt als bewijsplaats voor de Lutherse opvatting, als zou Christus lichamelijk in en onder de tekenen van brood en wijn tegenwoordig zijn. In de Nederduitse vluchtelingengemeente te Londen waren uitvoeriger uitdelingsformules in gebruik. Aan 1 Korintiërs 10 voegde men daar toe: "Nemet, etet, ghedencket, ende gheloovet, dat het lichaem ons Heeren Jesu Christi inder doot, aen de galghe des cruyses ghelevert is, tot de vergiffenisse aller onser sonden." En: "Nemet, drincket hier uit alle, ghedincket ende gheloovet, dat het bloet ons Heeren Jesu Christi uitghestort is aen de galghe des cruyses, tot een vergiffenisse aller onser sonden."

Het werd in de gereformeerde kerken in ons land gewoonte deze toevoegingen aan 1 Korintiërs 10 bij de uitdeling van brood en wijn te zeggen. De provinciale synode van Dordrecht 1574 besloot dat men de woorden van Paulus in 1 Korintiërs 10 moest gebruiken 'met den aanhangh'. En zo is het gebleven. Vele predikanten zijn gewoon niet alleen het brood duidelijk

zichtbaar te breken, maar ook de wijn duidelijk zichtbaar in de beker te schenken. Het laatste is liturgisch niet voorgeschreven. Het formulier spreekt slechts over het 'geven' van de beker. Bij de uitdeling van het brood vinden wij de aanwijzing "Bij het breken en uitdelen van het brood spreekt de voorganger". Over het breken van het brood hebben de kerken wel uitspraken gedaan. Dat dient inderdaad te geschieden. De nationale synode van Middelburg 1581 sprak uit, dat "de brekinghe inde teghenwoordicheijt der Ghemeente gheschieden sal". Maar over het inschenken van de beker heb ik geen synodale uitspraak kunnen vinden. Wel ontdekte ik dat dit gebruik al zeer oud is.

Wij zijn gewoon het avondmaal *zittend* aan de tafel te vieren, dit is althans in de meeste kerken de gewoonte. In de Lutherse kerken van de zestiende eeuw ontving men brood en wijn knielend ('sitten up den knehn'). Calvijn kende de 'gaande' communie: men kwam naar voren tot bij de tafel, at en dronk staande en ging weer terug. In de vluchtelingengemeente te Londen gebruikte men het avondmaal zittend aan de tafel. Marten Micron, predikant van deze gemeente, gaf er deze verklaring voor: "Het sitten der Ghemeynte inde oeffeninghe des Nachmaels, nae het exempel Christi ende der ouder Kercke, vermaent ons van de ruste ende sekerheyt die wij hebben door de verdiensten ende weldaet Christi des Heeren ..." Een prachtige verklaring! Het zitten als verwijzing naar de rust in Christus is een fraaie symboliek. In ons land is er lange tijd een verschillende praktijk geweest. In de noordelijke provincies bleef de staande of gaande communie lang in zwang, terwijl men elders veelal aan de tafel zat.

Het rituele deel van het formulier eindigt met de *dankzegging*, die uitloopt in een dankgebed. Het aspect van de dankzegging is wezenlijk voor het avondmaal. Een heel oude naam voor het avondmaal is *eucharistie*, dankzegging! Paulus spreekt in 1 Korintiërs 11 over de beker der dankzegging, waarover wij de dankzegging uitspreken. Artikel 35 N.G.B. zegt dat wij aan het avondmaal de dood van Christus

'met dankzegging' gedenken.

In de oude christelijke kerk en ook in de mis ging een prachtige dankzegging aan de eigenlijke viering vooraf. Bij Calvijn kreeg de dankzegging een plaats ná de communie, zoals dit ook bij Bucer, de reformator van Straatsburg, het geval was. De plaats die de dankzegging in ons formulier heeft, is niet los te denken van de praktijk van Straatsburg en Genève. Het is te betreuren dat deze praktijk gevolgd is. Nu komt het aspect van de dankzegging toch wel wat in de schaduw te staan, terwijl juist de dankzegging de hele viering meer zou moeten beheersen. Wanneer de lofprijzing reeds vóór de communie zou klinken overeenkomstig de gewoonte van de oude kerk, dan zou wellicht het avondmaal feestelijker door ons beleefd kunnen worden. Het gaat immers om een viering!

Heel waardevol is wel dat het formulier onze dank en lof verbindt met ons dagelijks leven. Iemand schreef eens: "De eigenlijke liturgie begint, wanneer wij de kerk verlaten." Het gaat de Here om de liturgie van onze vrome wandel. Dagelijks zullen

wij onze lichamen moeten stellen tot een heilige, Gode welgevallige offerande.

Dat wij avondmaal gevierd hebben, zal moeten blijken in het leven van elke dag!

Literatuur:

C. Trimp, *De gemeente en haar liturgie*, Kampen 1983, p. 103 e.v.

W. van 't Spijker, Het klassieke avondmaalsformulier, in: *Bij brood en beker*, Goudriaan 1980, p. 398 e.v.

C. Trimp, *Sacrificium Laudis*. De plaats van de lofprijzing in de avondmaalsgebeden, in: *De biddende kerk*, Groningen 1979, p. 181 e.v.

W.F. Dankbaar, *Communiegebruiken in de eeuw der Reformatie*, 2e dr., Groningen 1987.

Discussiepunten:

1. Waarom kunnen kinderen niet aan het avondmaal?
2. Moeten wij vaker het avondmaal vieren?
3. Hoe kan het aspect van de dankzegging worden versterkt?
4. Ervaart u het avondmaal als iets dat uw geloof versterkt?

Avondmaal

*Hij is de weg, de waarheid en het leven,
voor u, voor mij heeft Hij zichzelf gegeven.*

*Tot in de hel is Hij voor ons gegaan:
zo werd de schuld voor eeuwig weggedaan.*

*De tafel staat gereed, de beker,
bodemloos, maar tot de rand gevuld
met Zijn genade maakt mij zeker:
teniet gedaan is al mijn schuld!*

Ietje Liebeek-Hoving
(uit: Het Licht op je hand)